

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП VS ВІЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ: АВТОРСЬКЕ ПРАВО В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Пінчук О.П.

к. пед. н., с. н. с., заступниця директора з науково-експериментальної роботи
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2770-0838>, pinchuk@iitlt.gov.ua
Інститут цифровізації освіти НАПН України

Лупаренко Л.А.

к. пед. н., завідувачка відділом цифрової трансформації НАПН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4500-3155>
Інститут цифровізації освіти НАПН України

Проблема порушення авторських прав в Інтернеті набуває все більшої актуальності, оскільки простота копіювання та нематеріальний характер об'єктів авторського права ускладнюють процес доведення факту порушення прав творця. Наразі в Україні немає відповідного законодавства, що регулює поширення великої кількості об'єктів авторського права в мережі, а отже, адекватно захищало б їх. На нашу думку, вирішити цю проблему сьогодні допоможе грамотне використання ліцензій Creative Commons (CC), що створюють правову основу для обміну інформацією, надають можливість суб'єктам авторського права самостійно регулювати використання своїх творів, а також захищати їх від несанкціонованого використання [1-3].

Повчальним і корисним є досвід інших країн. Так, у нинішній політиці Великої Британії золотий Open Access (OA) є кращою моделлю, за якою стоїть вага фінансування досліджень Великобританії. Звіт 2017 року «Моніторинг переходу до відкритого доступу» показав, що у 2016 р. 37% британських статей були доступні одразу після публікації, зокрема 30% – за моделлю «золотого» відкритого доступу (ВД). Низка національних законів про авторське право дозволяють повторне використання всієї роботи або її частин з певною метою. Однак щоб дозволити легально ознайомлюватись, змінювати та повторно поширювати результати дослідження необхідна ліцензія, що дозволяє створювати й використовувати похідні від оригіналу.

У більшості випадків, заклади вищої освіти не реалізують своє право власності на наукові результати, створені їхніми співробітниками. Таким чином, автори вільні вибирати, як їм ліцензувати свої академічні твори. Останнім часом переважає ініціатива зазначення ліцензії CC BY. Слід відмітити, що гібридні моделі публікації є несумісними з цією ініціативою, тому, наприклад, Elsevier пропонує чотири ліцензії: CC BY, CC BY-NC-SA, CC BY-NC-ND і власну «ліцензію користувача Elsevier».

У міжнародному науково-освітньому середовищі активно обговорюються питання ліцензійної сумісності та варіанти повторного використання робіт, ліцензованих як NC. Організації, що планують повторно використовувати твори з такою ліцензією, а) змушені прийняти ризик судового розгляду та б) суттєво обмежуються у випадку, якщо ліцензія містить умову SA. Наприклад, розробники багатьох громадських освітніх проєктів, як-от Wikipedia, OpenStreetMap, Wikibooks, Wikiversity, Connexions, Encyclopedia of Earth Citizendium, WikiEducator, Appropedia та ін., дійшли висновку, що ліцензії NC не підходять для контенту таких електронних ресурсів.

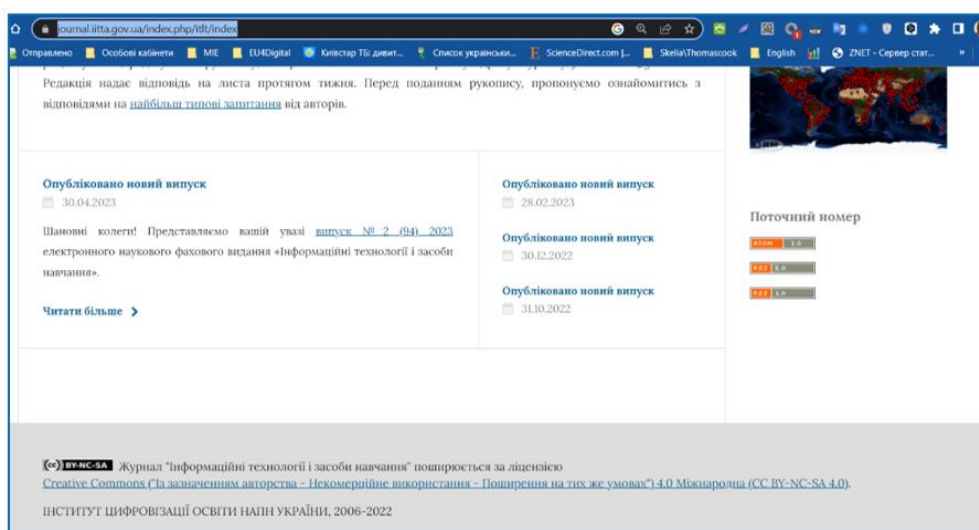
Закриті ліцензії, такі як CC BY-NC-SA, домінують для більшості опублікованих об'єктів, а ліцензії відкритого вмісту (CC BY, CC BY-SA) використовуються переважно для контенту *повторного використання*. За своєю природою суворі обмеження на твори, ліцензовані NC, зменшують суспільну користь, яку вони несуть [3-5].

Доцільно відрізнити відкриті освітні ресурси (ВОР) від матеріалів, захищених авторським правом. ВОР – це освітні та навчальні матеріали, що можна вільно і безкоштовно

використовувати без запиту дозволу, які повинні відповідати п'яти правилам використання: «зберігайте, повторно використовуйте, переглядайте, реміксуйте і повторно поширюйте» (Retain, Reuse, Revise, Remix і Redistribute) [4]. Серед прикладів відкритих освітніх платформ і веб-сайтів: C-K12, OpenStax, Pixabay, Flickr, Khan Academy, Curriki та MIT OpenCourseware.

Цифрова трансформація освітніх середовищ сприяла потужному використанню ВОР, що, природньо, підняло проблему необхідності ліцензування. СС не замінює авторське право, а надає автору можливість декларувати, як використовувати його матеріали. У США творчий та оригінальний твір захищається авторським правом автоматично, щойно він зафіксований на матеріальному носії. Традиційне авторське право накладає серйозні обмеження на творчі й оригінальні матеріали, часто без усвідомлення цих обмежень автором. У свою чергу ліцензування СС дозволяє широкому загалу використовувати ці матеріали у межах параметрів, визначених творцем, без необхідності витратити час на отримання конкретних дозволів або відомостей щодо статусу авторського права на працю [4].

У авторів доповіді є досвід роботи в редакційній колегії електронного наукового фахового видання «Інформаційні технології і засоби навчання» (<https://journal.iitta.gov.ua>) Журнал внесено до "Переліку наукових фахових видань України", присвоєно категорію «А» у галузі знань *01 Освіта/Педагогіка* за спеціальностями – 011, 012, 013, 014, 015, 016, 017, а також *12 Інформаційні технології*, за спеціальністю 126. Розміщуючи відомості про результати науково-дослідних робіт як статтю у цьому журналі автори погоджуються на їх поширення в Інтернеті за ліцензією Creative Commons ("Із зазначенням авторства – Некомерційне використання – Поширення на тих же умовах") 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-SA 4.0).

Рис. 1. Відомості по умови публікації та її використання на сторінці електронного фахового видання

В Україні з'являються приклади унормування добросовісного і відповідального використання академічних текстів та інших матеріалів всесвітньої мережі. Наприклад, у методичних рекомендаціях щодо створення та функціонування репозитарію академічних текстів наукового закладу охорони здоров'я (<https://cp-medical.com/downloads/guidelines/guidelines-2022-2.pdf>) прописано нормативне підґрунтя оприлюднення результатів наукових досліджень через репозитарії академічних текстів. Зазначено, що в межах відкритих ліцензій (встановлених автором умов використання) копії академічних текстів й інших даних, розміщених у репозитарії, дозволяється відтворювати, представляти чи передавати третій стороні і зберігати в базах даних у будь-якому форматі та на будь-якому носії з некомерційною метою без попереднього узгодження. Використання таких текстів і даних дозволяється виключно за умови посилання на автора, назву та усі інші

обов'язкові елементи бібліографічного опису згідно URL-посилання на сторінку оригінальних метаданих.

У Регламенті роботи Національного репозитарію академічних текстів (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0858-18#Text>) щодо дотримання авторського права й використання відповідних ліцензій зазначається, що розпорядник Національного репозитарію дотримується норм Закону «Про авторське право і суміжні права», а «...видавці та правовласники мають право тимчасово або на постійній основі обмежити доступ до академічних текстів в електронній формі або їх частини відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав. У такому випадку академічні тексти в електронній формі, розміщені у центральному репозитарії, стають недоступними для ознайомлення користувачами Національного репозитарію й у подальшому (до зняття обмежень) використовуються виключно Розпорядником в аналітичних цілях ...». Також зазначається, що «Академічні тексти та пов'язані з ними дані можуть бути відкриті з Національного репозитарію за поданням інституціональних учасників, авторів/власників авторських прав або Розпорядника у разі виявлення фактів порушення прав видавця, авторських прав або встановлення фактів академічної недоброчесності». Таким чином, вирішення проблеми використання ліцензій відкритого доступу під час розміщення наукових результатів та науково-технічної інформації в Інтернеті делегується видавцям та іншим правовласникам академічних текстів.

Відповідно до Положення про порядок формування, проведення і контролю виконання наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок у Національній академії педагогічних наук України результати наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок можуть бути представлені в:

- офіційній продукції: стандарти, інструкції, нормативні, нормативно-інструктивні видання тощо;
- науковій продукції: монографії, препринти, збірники наукових праць та ін.;
- виробничо-практичній продукції: практичні посібники, методичні посібники; методичні рекомендації, практичні поради та ін.);
- навчальній продукції: навчальні програми, підручники, навчальні посібники (навчально-методичні, навчальні наочні посібники, хрестоматії, практикуми, робочі зошити); засоби навчання (навчально-наочні ігрові посібники; атласи; навчальні карти; відео- та аудіовізуальні засоби навчання; електронні засоби навчального призначення; електронні засоби загального призначення та ін.);
- довідковій продукції: енциклопедії (енциклопедичні словники); мовні, лінгвістичні словники; довідники, каталоги та ін.

Вважаємо за необхідне здійснити інформування вчених про можливості використання ліцензій ВД під час розміщення наукових результатів та науково-технічної інформації в мережі Інтернет. У процесі підписання угод і/або договорів про авторське право з роботодавцями, видавцями чи організаціями, автори повинні зберігати відповідні права на копіювання, обмін та зміну, тобто не втратити дозвіл поширювати свої роботи. Додатково, видавництвам наукових фахових журналів, часописів і збірників праць (група А і Б фахових видань України), доцільно рекомендувати використовувати для публікацій ліцензією CC BY-NC-SA 4.0.

Список літератури:

1. Hagedorn, G., Mietchen, D., Morris, R. A., Agosti, D., Penev, L., Berendsohn, W. G., & Hobern, D. (2011). Creative commons licenses and the non-commercial condition: Implications for the re-use of biodiversity information. *ZooKeys*, 150, 127-149. doi:10.3897/zookeys.150.2189.
2. Makhinchuk, V., Podolieva, A., Panova, L., Gramatskiy, E., & Boichuk, A. (2020). The legal nature of creative commons licenses and the features of their use in Ukraine. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 23(4), 1-9. Retrieved from www.scopus.com.
3. Mallalieu, R. (2019). The elusive gold mine? The finer details of Creative Commons licences – and why they really matter. *Insights: The UKSG Journal*, 32 doi:10.1629/uksg.448.

4. Seibert, H., Miles, R., & Geuther, C. (2019). Navigating 21st-century digital scholarship: Open educational resources (OERs), creative commons, copyright, and library vendor licenses. *Serials Librarian*, 76(1-4), 103-109. doi:10.1080/0361526X.2019.1589893.

5. Vollmer, T. (2022). Creative commons and open access in an academic library: Implementation, tools, policy and education. *Navigating copyright for libraries: Purpose and scope* (pp. 378-404) doi:10.1515/9783110732009-018 Retrieved from www.scopus.com.